

Структурні територіальні зрушення повоєнної Німеччини: концептуальні аспекти політики християнських демократів

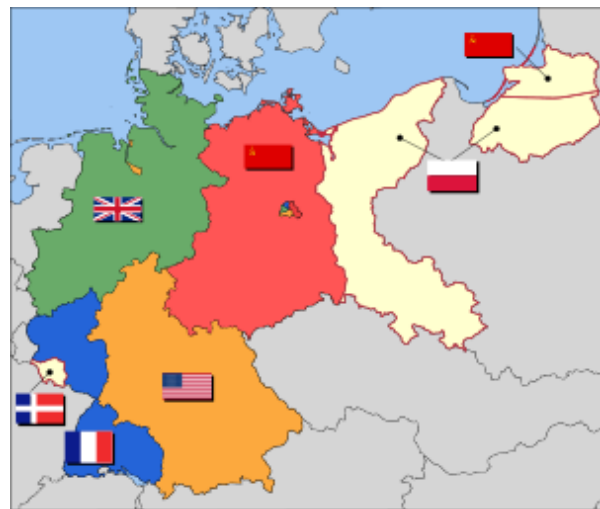
Німецьке суспільство після другої світової війни пережило фундаментальний розрив державного, національно-політичного і культурного континуїтету. Будучи «серцем» Європи, як зазначає німецький дослідник В. Конце [6, s. 13], Німеччина не тільки детермінувала структурні зміни адміністративно-політичного розвитку країни, а й сформувала нове європейське бачення державного конструкту.

Державне існування Німеччини було припинене 23 травня 1945 року, коли від її території були відокремлені територія колишньої Австрії, Ельзас і Лотарінгія повернені до складу Франції, Судетська область ввійшла до складу Чехословаччини, область Ейпена і Мальмеді возз'єдналися з Бельгією, відновлена державність Люксембургу. Саар увійшов до французької окупаційної зони, а рурська область – під міжнародну юрисдикцію. Мемельська (Клайпеда) область повернена до складу Литовської РСР. Східна Пруссія, Померанія та Сілезія, загалом 24% території Німеччини, розділені між СРСР і Польщею. Частина своєї окупаційної зони на схід від річок Одеру і Нейсе СРСР передав Польщі.

Німецькі міста Сліштин, Оппельн, Кеслін, Грюнберг, Бреслау, Штеттін після довгих і запеклих дискусій між союзниками перейшли до складу Польщі. Союзники, які вважали Східну Німеччину окупованою територією поляками, вели переговори на рівні міністерств іноземних справ. Держсекретар США Дж. Бірнс повідомляв на початку серпня 1945 року, що «польський уряд має право управляти на всій території, яку поляки зайняли на момент закінчення війни». Це означало, що союзники де-факто визнали польською територією землі східніше річок Одер та Нейсе [2, с. 261].

(a)

(b)

Рисунок 1. Політична карта Третього Рейху станом на 1943 р. (а) та карта окупаційних зон Німеччини станом на 1945 р. (б)

Основна частина колишнього могутнього Третього Рейху була розділена на 4 окупаційні зони - радянську, американську, британську і французьку, в яких інтенсивним шляхом денацифікації, демілітаризації, демократизації та декартелізації проводилося утвердження нової моделі державності, відмінної від всіх попередніх. Активну участь у цих процесах брала новостворена політична партія християнських демократів – ХДС, яка мала в умовах абсолютної окупації впроваджувати дієву формулу міждержавного співіснування.

Під впливом створення Бізонії (1947 р.) а потім Тризонії (1948 р.) – перших протодержавних німецьких утворень проходила деяка диференціація в таборі прихильників Християнсько-демократичного союзу. К. Аденауер та інші лідери ХДС, які представляли інтереси рейнсько-вестфальського промислового угруповання, підтримали їх створення [4, s. 115]. Інша частина партійного керівництва сподівалася на становлення держави, до якої також входила б і радянська зона окупації. Виразником політичних інтересів цієї частини керівництва був Я. Кайзер – голова зонального правління ХДС у Східній Німеччині та прем'єр-міністр землі Північний Рейн-Вестфалія К. Арнольд. Але з напруженням у міжнародних відносинах пропозиції останніх не дістали підтримку. Розкол німецької держави був неминучий. Західна Німеччина у даній ситуації поступово перетворювалася із супротивника в партнера союзних держав.

Відмова влади від територіальних претензій та визнання реалій (створення Німецької Демократичної Республіки), які склалися після 1949 р. в очах громадськості було зрадою німецьких інтересів, хоча Федеративна Республіка в образі урядової партії ХДС лише визнала факт втрати земель за результатами Другої світової війни. Більшість втрачених німецьких східних земель ввійшли до складу радянської окупаційної зони, а пізніше НДР та Польщі, тому, на думку християнських демократів, процеси об'єднання повинні були протікати в контексті злуки всієї Німеччини. Що стосується Саару та Руру, то «перемога» була здобута ФРН протягом першого десятиліття. Щорічно з 1950 року в Бундестазі християнські демократи обговорювали питання Саарської області, права громадян переважна більшість яких склали німці, її управління без порушення зв'язків між Францією й ФРН [7, s. 43]. Але вирішити питання остаточно вдалося після чергового референдуму 1957 р. про статус землі як федеральної у складі ФРН. Союзники в особі Б. Робертсона – керівника британської окупаційної зони в листопаді 1949 р. запросили Західну Німеччину до контролюючого органу Руру, одночасно пропонуючи визнати себе правонаступницею Третього Рейху [5, s. 92]. Цей крок наблизив ФРН до визнання суб'єктом міжнародних правових відносин.

А після ревізії в березні 1951 р. Окупаційного статуту, якого канцлер і його однопартійці, зокрема Т. Бауш, вважали сходиною на шляху до повної незалежності держави і який відтепер надавав ФРН свободу дій у

зовнішньополітичній діяльності. Питання територіальної цілісності (якої по суті і не могло бути навіть в межах кордонів 1937 року) не ставилися в центрі розгляду представниками ХДС. Натомість К. Аденауер і його політична сила зосередилася на вирішеннях питань економічного та соціального характеру. Для майбутніх «Сполучених штатів Європи», серед яких так мріяв бачити свою батьківщину канцлер, куди була цікавішою і привабливішою не просто суверенна Німеччина з безліччю «заморожених» територіальних претензій, а держава з проведеною валютно-фінансовою, податковою, антимонопольною й антибюрократичною реформами.

Значних територіально-адміністративних проблем додавало питання східних біженців. В останні воєнні і перші післявоєнні роки від 11 до 13 мільйонів німців повернулись зі Східної Європи. За даними польського історика А. Фрішке, взимку 1944-1945 рр. біля 5 млн. німців за своїм бажанням виїхали в Західну Німеччину. 6 листопада 1945 р. Союзницька Контрольна рада затвердила план переселення ще 3,5 млн. німців із східних земель в британську та радянську окупаційну зону [1, с. 91]. Християнські демократи Е. Брьокельшен, В. Брокман і Е. Кеммер відповідали в першому уряді ФРН за комітет, який розглядав питання емігрантів з НДР. До середини 60-х років кожного місяця прибувало біля 800 осіб зі східної зони [8, s. 220].

Лідер ХДС не у всіх користувався авторитетом і постійно мусив відбивати нападки щодо політичної близорукості, гіпертрофічної вестернізації, яка, на думку його опонентів, на довгі роки розколола Німеччину, відкинувши план СРСР у 1952 р. об'єднання Німеччини, і принесла національні інтереси в жертву прагнення «грати одну з перших скрипок у європейській симфонії». Налагоджуючи зв'язки, корисні контакти за кордоном, К. Аденауер, за словами самого канцлера, було важливим побудувати діалог з тими, в чиїх руках знаходилося майбутнє Європи. Членство в Організації Європейського Економічного Співробітництва, Раді Європи, Європейського об'єднання вугілля і сталі, а в подальшому Європейського економічного союзу було пріоритетами як в зовнішньодержавній, так і в зовнішньонаціональній політиці проурядової політичної сили.

Ще одним, поряд з відсутністю військових видатків до 1955 р. та присутністю іноземних військ, з факторів гарантії незмінності кордонів ФРН, стала зовнішньовійськова позиція, яка пізніше переросла в доктрину. Вона була озвучена представниками фракції ХДС/ХСС в Парламентській раді Г. Brentano, В. Штраусом, Г. Кауфманном і втілена в конституцію (стаття 26). В основному законі проголошувалося зі створенням бундесверу право на захист країни, а в статті 87 вказувалася компетенція «поліції федеральної прикордонної охорони» [3, с. 129]. Таким чином, реваншистські задуми ФРН з легкістю розбивалися не тільки об оборонну військову доктрину, а й об систему колективної безпеки (НАТО), до якої також прагнула новостворена держава.

В 50-ті роки ФРН, ставши економічним гігантом, могла поставити під сумнів свої східні кордони і вимагати відновлення Німеччини у довоєнних кордонах. Проте ігнорування нових реалій в Європі загрожувало Німеччині падінням авторитету на міжнародній арені. З побудовою берлінської стіни К.

Аденауер наполягав на відповідальності країн західної демократії за возз'єднання Німеччини, закликав не дозволити вирішення питання східного кордону НДР і підписання мирного договору з Польщею. Проте, незважаючи на його міжнародну активність, таємні переговори з СРСР про передачу частин Тюрингії, Мекленбурга і Саксонії в обмін на західний Берлін не дали свого результату [9].

З розквітом ФРН питання кордонів з новою силою поновлювалося політичними елітами під знаком гучних декларацій прав німецьких біженців на повернення історичної батьківщини. На символічному рівні дискурс відтворювався через найменування вулиць, відкриття пам'ятників на честь колишніх німецьких міст. Проте заклики скоріше стосувалися потреби використовувати історичну пам'ять народу, який і до того визнавав «колективну провину» у розв'язанні світової війни, а не перегляду і ревізії державних кордонів. «Нова східна політика» кін. 60-х років де-юре визнала існуючі кордони, налагодила дипломатичні і торгівельні відносини з країнами соціалістичного табору, зокрема з Польщею, таким чином перегорнувши нову сторінку міжнародних взаємовідносин. З цього часу питання від'єднаних територій практично не піднімалося до руйнування берлінської стіни. Ще один відомий християнський демократ Г. Коль наголошував, що єдність Німеччини настане, коли цього забажають всі європейці, щойно історія це допустить. Так сталося з Німеччиною, так станеться з іншими країнами.

Література

1. Васильев В. И. Вторая мировая война в общественном мнении современной Германии / В. И. Васильев // Новая и новейшая история. – 2013. – № 3. – С. 89-94.
2. Восточная Европа в документах российских архивов. 1944–1953. Т.1: 1944–1948. – М.: Новосибирск, 1997. – С. 260–263;
3. Конституция Федеративной республики Германии // Конституции зарубежных государств. – М.: Международные отношения, 2003. – С. 101-152.
4. Штраус Ф.И. Воспоминания: Пер.с нем. – М.: Международные отношения, 1991. – 556 С.
5. Bahr E. Der deutsche Weg. / E. Bahr. – München: Karl Blessing Verlag – 2003. – 221S.
6. Conze W. Die deutsche Nation. Ergebnisder Geschichte. / W. Conze – Göttingen, 1963. – 169 s.
7. Erklärung der Bundesregierung und Aussprache zur Saarfrage // Chronik. Debatten, Gesetze, Kommentare Deutscher Bundestag 1949-1953. Eine Dokumentation. – Stuttgart: Kohlhammer GmbH, 1989. – S. 43-45.
8. Kabinettsitzung am Mittwoch, den 23. November 1949 // Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1949. Bd. I. – Boppard am Rhein: HBV, 1982. – S. 219-220.
9. GeheimerVorschlag. AdenauerwollteWest-BerlingegenDDR-Gebietetauschen // [Електронний ресурс] - Електронні дані. – Дата доступу: 14.08.2011.- Режим доступу:<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,780132,00.html>